

In the article the uses of alternative technologies in shaping interest in physical education in primary school children.

Key words: physical activity, interest, innovative technologies, younger students.

Отримано: 1.08.2013

УДК 37.016:796:613

Г. В. Бесарабчук

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ ПОТРЕБИ ВІЙСЬКОВИХ ЛІЦЕЇСТІВ ДО ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ

У статті розкрито роль соціально-психологічних чинників у формуванні потреби військових ліцеїстів до фізкультурно-спортивного самовдосконалення в процесі позаурочної роботи ліцею.

Ключові слова: «соціально-педагогічні чинники», «ліцеїст», «ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою», «позаурочна робота», «виховна робота в ліцеї», «фізкультурно-спортивне самовдосконалення», «самостворення», «самоствердження».

Актуальність та постановка проблеми дослідження.

Розглядаючи концептуальні підходи держави щодо проблем виховання населення, зокрема патріотичного, виокремлюється найперша, найважливіша складова будь-якої держави – це люди, які населяють країну, тобто населення. І тому, першочерговим завданням держави є забезпечення населення України рівних стартових можливостей для власного самовизначення та самоствердження через досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей. Починаючи з 2013 р. по 2017 р. на загальнодержавному рівні реалізується цільова соціальна програма патріотичного виховання населення, яка визначила коло проблем, на розв'язання яких спрямована створена програма. Серед них, першочергове завдання держави – забезпечити населенню України рівні стартові можливості для самовизначення та самоствердження через досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей. Реалізація можлива за допомогою створення цілісної системи патріотичного виховання населення шляхом реалізації таких завдань, серед яких важливими є завдання, що стосуються навчання і виховання підростаючого покоління військових ліцеїстів. А саме:

– формування соціальної активності особистості: готовність до участі у процесах державотворення, здатність до спільного життя та співпраці у громадянському суспільстві, готовність взяти на себе відповідальність; здатність розв'язувати конфлікти у відповідності з демократичними принципами, здатність до самостійного життєвого вибору;

– формування психологічної та фізичної готовності населення до виконання громадянського та конституційного обов'язку

щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу і розвиток мотивації населення до державної та військової служби [4, с.1-2].

У розрізі нашого дослідження важливою є застосування створеної системи критеріїв ефективності виховання. Отримані результати зіставляються з об'єктивно заданими параметрами цієї діяльності, яка здійснюється в інтересах вирішення конкретних завдань, формування високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини, відданості ідеям державного суверенітету України.

Як ми зазначали в наших попередніх дослідженнях, в основу національної системи виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому. Форми і методи виховання опираються на народні традиції, кращі надбання національної та світової педагогіки і психології. Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво компетентна, творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення. В сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою виховання є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Аналіз досліджень М.М. Копотун дав можливість розкрити зміст соціально-психологічних чинників, які здійснюють вплив на становлення життєвих цілей людей, що навчаються. Серед таких – гендерний чинник, чинник гармонізації просторово-часової структури життєвого світу, чинник рефлексивності розгляду себе та свого життя як рефлексивного проекту, чинник розвитку та чинник самоактуалізації і саморегуляційний чинник [2, с.2-4].

У своїх дослідженнях І.Д. Бех, Т.Ф. Алексеєнко, О.М. Доукіна, М.Д. Зубалій, в змісті програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, в державі створено передумови для оновлення змісту й технологій виховання, формування гуманістичних цінностей та зразків громадянської позиції, виконання освітою своєї виховної, культурологічної місії. Відходить у минуле погляд на виховання як процес подолання негативних тенденцій в розвитку особистості та засіб перевиховання, сприйняття виховання лише як об'єкта вихованих впливів. На зміну йому приходить розуміння виховання як процесу залучення особистості до створеної людством системи цінностей, окультурення її життя, сприяння становленню її сутнісних сил, творчої активності [3, с.3-4].

Таким чином, у наукових дослідженнях соціально-психологічним чинникам у формуванні потреби військових ліцеїстів до фізкультурно-спортивного самовдосконалення в процесі позаурочної роботи ліцею не було приділено достатню увагу, що й визначило мету нашого дослідження.

Отже, **метою дослідження** було розкриття ролі соціально-психологічних чинників у формуванні потреби військових ліцеїс-

тів до фізкультурно-спортивного самовдосконалення в процесі позаурочної роботи ліцею як складових їх готовності до служби в армії засобами фізичної культури.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети були використані методи порівняльного аналізу, синтезу, теоретичних моделей та узагальнення літературних джерел.

Обговорення результатів дослідження. Вказані результати військово-патріотичного та військово-спортивного виховання є основою для формування конкретних критеріїв, які диференціюються на дві групи:

✓ до **першої групи** відносяться критерії, які відображають процес роботи з патріотичного виховання, діяльність, яка спрямована на формування і розвиток патріотизму населення, характеризуються конкретними параметрами, відповідними її кінцевому результату;

✓ до **другої групи** входять критерії, які дають оцінку важливим сторонам, якостям, рисам тієї чи іншої конкретної особистості, соціальної групи, категорії населення, які є результатом роботи з розвитку патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини, відданості ідеям державного суверенітету та розвитку України.

Аналіз концептуального змісту вказав основні критерії першої групи, серед яких основним є **духовно-ціннісний**, який визначає спрямованість вказаного виховання на формування системи цінностей патріота України, досягнення духовно-культурної «єдності у різноманітті» серед населення України; **реалізаційно-цільовий**, який визначає готовність суб'єктів патріотичного виховання правильно та творчо вирішувати завдання, знаходити конкретні шляхи підвищення ефективності цієї діяльності для досягнення бажаного результату, який збігається з його метою і відповідає основним інтересам і прагненням різних категорій населення, які мають соціально-значиму патріотичну спрямованість та **практично-результативний**, який визначає ефективність виховної роботи вказаного спрямування, що забезпечує реальний вплив суб'єктів на свідомість особистості, у результаті чого і в діяльності, і поведінці відбуваються конкретні позитивні зміни, які характеризуються зростом самореалізації на благо Вітчизни в будь-якій сфері суспільного або державного життя. Ступінь готовності учасників до роботи з вказаного виховання до цілеспрямованої самореалізації як суб'єкта цієї діяльності визначається як великий, середній, низький.

Основними критеріями другої групи є **когнітивний (пізнавальний)**, що визначає рівень розвитку патріотично орієнтованих знань, уявлень, які є основою розуміння патріотизму і цілісного самовизначення особистості та групи як суб'єкта соціально значимої діяльності, здійсненої на благо Батьківщини; **мотиваційний**, що характеризує рівень патріотичної спрямованості особис-

тості або групи, їх орієнтації, мети, установки, які визначаються духовно-моральними і соціально-значимими потребами та інтересами, прагненнями, іншими компонентами, які формують цілеспрямованість суб'єкта як громадянина – патріота Батьківщини; **дієво-поведінковий**, що визначає готовність особистості, групи до повноцінної самореалізації як громадянина-патріота Вітчизни в одній чи декількох сферах соціально значимої діяльності, конкретні результати, досягнення в процесі її здійснення, основні якості, які проявляються на поведінковому рівні та **світоглядно-ціннісний**, що характеризує ступінь сформованості системи поглядів, переконань, принципів, оснований на свідомості важливих проблем, цінностей, пріоритетів, інтересів суспільства і держави, які дозволяють визначити роль, місце і значення особистості, групи в розвитку патріотизму, посилення його позитивного впливу на всі сторони життя і діяльності.

Як зазначає у своїх дослідженнях І.Д. Бех, моральні й соціальні якості старшокласників (ліцеїсти 15-17 років) формуються прискореними темпами. Цьому сприяє не лише сенситивний період моральної зрілості, але й нові обставини: зміна характеру діяльності, становища в колективі й суспільстві, інтенсивність спілкування. Більш чіткими стають моральні поняття, оцінки, зміцнюються етичні переконання. Почуття дорослості стає більш глибоким, гострішим, виразнішим. З'являється прагнення виразити свою індивідуальність; у деяких молодих людей це прагнення набуває гіпертрофованого характеру. Будь-яким способом їм хочеться привернути до себе увагу, утвердити свою самобутність. Звідси втрата почуття міри, демонстративне захоплення людини в даний момент речами, нерідко і не зовсім безневинними. Роль старших наставників і вчителів стає визначною, беручи на себе основне навантаження пошуку взаєморозуміння та їх підтримки [1, с.2-3, 10].

Аналізуючи зміст навчання і виховання ліцеїстів в умовах посиленої військово-фізичної підготовки у навчальному закладі, вдосконалення організаційних форм проведення цієї підготовки, необхідно наголосити, що в основі лежать соціально-психологічні процеси самореалізації та самовиховання учнів ліцею. Ці процеси відображають формування потреби у самовдосконаленні фізичного розвитку та спортивному самовдосконаленні, активізації підготовки ліцеїста.

Як ми зазначали в наших дослідженнях попередніх років, при умові формуванням стійких мотивів, виробляється потреба у самовдосконаленні, фізкультурно-спортивна діяльність військового ліцеїста отримує чітку визначеність на постійну професійну і фізичну готовність до специфічних військових умов.

Окремі фахівці галузі не зважають на певну етапність формування потреби у фізичному та спортивному самовдосконаленні, даючи фахові поради і вказівки ліцеїсту в роботі над собою без достатньо точного знання його мотивів, установок, можливостей виконання прийнятих самозобов'язань і реалізації власних планів з фізкультурно-спортивного вдосконалення, використовуючи нові

необґрунтовані підходи і форми в їх реалізації. Так, в процесі перетворення потреби у мотив діяльності, вирішальну роль відіграють активні практичні дії з усіма сенсомоторними, перцептивними, інтелектуальними (наочно – образними) і емоційно-вольовими функціями. Позаурочні форми фізичного виховання, військово-патріотичного та військово-спортивного виховання мають носити характер сучасності, цікавості, ефективності, популярності і посиленого інтересу серед ліцеїстів 15-17 річного віку. Як ми зазначали, максимально якісно це необхідно робити з урахуванням вікової динаміки фізичного самовдосконалення ліцеїстів, з розумінням їх функціональної динаміки. Без наявності цих знань буде вкрай важко сформулювати і застосувати соціальні та психолого-педагогічні умови, форми, складові частини та реалізувати заплановане як процес фізичного самовдосконалення для ліцеїстів. Проведений науковий аналіз показав соціально-психологічні чинники, їх зміст і ефективний вплив на формування потреби у фізичному та спортивному самовдосконаленні військових ліцеїстів в умовах позаурочної спортивно-масової, військово-спортивної та військово-патріотичної виховної роботи проведеної в умовах ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Аналізуючи зміст та значення двох вказаних соціально-психологічних чинників – відчуття спільності і необхідності розвитку потреби у фізично-спортивному вдосконаленні, взаємодопомога з іншими учасниками навчальної групи і престиж допомоги командирів взводів, вчителів навчальних груп та досягнення результатів самовиховної діяльності через реалізацію планів, самозобов'язань з їх відображенням у щоденнику самоконтролю ліцеїста. Процес формування потреби у фізкультурно-спортивному вдосконаленні, удосконалення роботи над собою, викликатиме внутрішні суперечності, які відобразатимуться у діаметрально протилежних оцінках себе і своєї діяльності, незадоволенні собою і навколишніми колегами-однокурсниками, манерою викладання вчителів, керівництвом командирів тощо. Звичайно, що в основі вказаних проблем лежатимуть, в першу чергу, соціально-психологічні, соціально-економічні, гуманітарно-культурні та інші умови, процеси, тенденції, настрої, що виникли в суспільстві і пов'язані та впливають на самостійну фізкультурно-спортивну підготовку ліцеїстів.

Серед фахівців існує також думка про те, що надмірна фізкультурно-спортивна спрямованість занять фізичними вправами і ліцеї призведе до перенапруження центральної нервової та інших систем організму ліцеїста, що створить негативний вплив на рівень його здоров'я. Також процес формування позитивного ставлення до майбутньої військово-професійної діяльності може піддатися негативному впливу; проблема психодіагностики і психолого-педагогічної характеристики, можливостей індивідуальної роботи над собою ліцеїстів, проте, ці умови можливо виконати, коли пік фізичного і психологічного самовдосконалення і готовності співпадають з піком морфо-фізіологічного і вольового розвитку ліцеїстів.

В наших дослідженнях ми наголошували, що військово-фізична підготовка ліцеїстів стовідсотково не може співпадати із тими завданнями фізкультурно-спортивного самовиховання особистості ліцеїста, які в майбутньому можуть допомогти їм у військовій діяльності, оскільки мета фізичної підготовки колективу ліцеїстів як майбутніх військових, не адекватні із максимально можливим результатом як у спорті високих досягнень. Це спричиняє вибір окремими ліцеїстами тієї або іншої форми самостійних тренувань, фізичних вправ, характеру м'язових навантажень і відпочинку, розкриваючи свої справжні резервні можливості при усвідомленому і творчому оволодінні майстерністю самовиховної роботи над собою, ставленні та досягненні своєї, власно поставленої мети. Виховання ліцеїста, здібного до самовдосконалення, складає основний зміст педагогічної роботи соціологів, педагогів-вихователів, психологів, командирів всіх рангів, всього офіцерського штату військового ліцею.

Провівши відповідний аналіз, ми зробили спробу розкрити зміст та роль соціально-психологічних чинників у формуванні потреби військових ліцеїстів до фізкультурно-спортивного самовдосконалення та самовиховання в процесі позаурочної роботи ліцею. Зміст визначення «самовиховання» показує нам процес самозмін, самостворення, самоствердження, самовдосконалення особистості та власної життєдіяльності організму. Позитивним результатом є повне самовираження людини, розкриття своїх можливостей, постійне управління собою, розвиток своїх здібностей, схильностей, самоуправління та самоконтроль, само стимулювання своєї активності тощо.

Дослідники фізкультурно-спортивного самовдосконалення та самовиховання показують цей процес як фізичне самовиховання та самовдосконалення власного здоров'я, само удосконалення рухових здібностей і навичок, виховання морально-вольових якостей. Процес фізкультурно-спортивного самовдосконалення військового ліцеїста має на пряму бути пов'язаний із соціально-психологічними, військово-патріотичними та військово-фізичними вихованням. Тобто, цей процес в умовах ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою є процесом усвідомленого впливу на рухові здібності та якості військових ліцеїстів, зміцнення їх здоров'я та оволодіння ними новими фавою орієнтованими руховими навичками, що дозволить їм максимально реалізувати особистий соціальний, психологічний і фізичний потенціал, формуючи власну готовність до служби в армії засобами фізичної культури.

Також важливими у роботі з ліцеїстами є цільові соціально-психологічні установки фізкультурно-спортивного самовиховання, згідно яких необхідно зміцнювати власне здоров'я, забезпечувати саморозвиток рухових вмінь і навичок, рухових здібностей та якостей, які ляжуть в основу формування готовності служити у збройних силах України та захисту країни, створення у майбутньому здорової сім'ї, ведення здорового способу життя, що носить яскраво виражений соціально-психологічний характер самовиховання ліцеїста як складової процесу формуванні його особистості.

Організація роботи щодо самовдосконалення військового ліцеїста у ході проведення позаурочних фізкультурно-спортивних форм передбачає проходження декількох етапів (див. *рис. 1*):

Рис. 1. Етапи фізкультурно-спортивного самовдосконалення військового ліцеїста

На першому етапі в ході психолого-педагогічної підготовки відбувається формування основних мотивів, на базі яких ліцеїсти включаються у роботу над собою в плані фізичного самовдосконалення і соціально-психологічного саморозвитку, на другому етапі відбувається практична організація фізкультурно-спортивного самовдосконалення ліцеїстів за допомогою методів і методичних прийомів роботи над собою в плані фізичного і соціально-психологічного саморозвитку, опанування методики самостійних занять фізичними вправами; на третьому етапі використовується стимулювання, тобто, створення в ліцеї таких педагогічних умов та застосування таких методичних прийомів, які створюють сприятливі умови для подальшого розвитку процесу фізичного самовиховання ліцеїста, орієнтованого на формування в нього потреби до фізкультурно-спортивного самовдосконалення; на четвертому етапі, контрольно-корективальному, відбувається визначення результативності процесу фізичного самовиховання ліцеїстів, постановка для них нових цілей самовиховання. Також важливим аргументом і потужним мотивом виступатимуть результати медико-педагогічного контролю за фізичними вихованнями ліцеїстів. Ми рекомендували запровадити в ліцеї програму «Моніторинг здоров'я», за допомогою якої кожен ліцеїст зможе контролювати власний фізичний стан, використовуючи такі відомі методи самопізнання як самопостереження, самоаналіз і самооцінку, оцінюючи свій рівень фізичного розвитку і функціонально-нального стану систем організму.

Внаслідок проведеного нами формувального етапу експерименту, що ґрунтувався на визначенні впливу соціально-психологічних чинників на формування потреби військових ліцеїстів до фізкультурно-спортивного самовдосконалення, у ліцеїстів відбулися позитивні зрушення. Особливо це було помітно стосовно першої типологічної групи, чисельність якої в 10-х класах збільшилася на 55,0% ліцеїстів, а в 11-х класах – на 62,5% ліцеїстів. Ці

ліцеїсти оволоділи ґрунтовними знаннями за всіма визначеними нами показниками, демонстрували позитивні емоційні ставлення до військової служби, фізичної культури, докладали зусиль для свого фізичного самовдосконалення та саморозвитку.

Висновки. Таким чином, в результаті проведених досліджень виявлено, що соціально-психологічні чинники відіграють одну із ключових ролей у формуванні потреби військових ліцеїстів до фізкультурно-спортивного самовдосконалення та самовиховання в процесі позаурочної роботи ліцею. Це відобразилося у позитивних змінах по відношенню до самовиховання, як процесу самозміни, самостановлення, самоствердження та самовдосконалення особистості і власної життєдіяльності організму.

Також позитивним результатом впливу соціально-психологічних чинників є повне самовираження ліцеїстів, розкриття своїх можливостей, постійне управління собою, розвиток своїх здібностей, схильностей, застосування самоуправління та самоконтролю, самостимулювання своєї фізкультурно-спортивної активності тощо.

В подальших дослідженнях передбачається теоретико-методологічне обґрунтування змісту впливу соціально-психологічних чинників на ліцеїстів в умовах фізкультурно-спортивної діяльності спортивного клубу ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Список використаних джерел:

1. Виховна робота в закладах освіти України : зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – Вип. II. – 355 с.
2. Копотун М.М. Соціально-психологічні чинники життєвого цілепокладання студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія» / М.М. Копотун ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К., 2009. – 20 с.
3. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / [Бех І.Д., Алексеєнко Т.Ф., Балл Г.О., Докукіна О.М. та ін.]. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2004. – С. 3-4.
4. Проект Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013-2017 роки [Електронний ресурс] / Міністерство молоді та спорту України, 14.02.2012 р. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/7107>.

In this article author exposed the role of social psychological factors in forming of necessity of soldiery students of lyceum to athletic-sporting self-perfection in the process of extracurricular work of lyceum.

Key words: social pedagogical factors, student of lyceum, lyceum with the increased military-physical preparation, extracurricular work, educator work in lyceums, athletic-sporting self-perfection, self becoming, self-affirmation.

Отримано: 14.06.2013